

Keskeinen 1700-luvun jälkipuoliskon paikannimistö on siis koossa Kuninkaan kartastossa niiltä alueilta, joiden kartat tähän teokseen sisältyvät. Mitä vähemmän joltakin alueelta on aiempia karttoja tai 1800-luvun alkupuoliskolla laadittuja karttoja ja asiakirjoja olemassa, sitä arvokkaampia nykyiselle nimistöntutkimukselle ovat kuninkaallisten rekognosojien haastattelumuistiinpanot.

Tulevaisuus näyttää, minkä verran Kuninkaan kartastoa käytetään päälähteenä ja tutkimusmateriaalina alueellisten nimistöjen tutkimiseen. Selvää on kuitenkin, että sen nimistöä tullaan usein hyödyntämään yksittäisten paikannimien taustaa ja historiaa selvittäessä.

Helppokäyttöisyytensä vuoksi Kuninkaan kartasto on myös ilmeisen kiinnostava tutkimuskohde niille koululaisille, joita viehättää yksittäisten tietojen etsiminen hakuteoksista. Kuninkaan kartastoa tutkiessa äidinkielen, historian ja maantieteen perinteiset rajat häviävät, ja siitä näyttäisi luontevasti tarjoutuvan ainesta mm. kotiseutuopin, paikannimistön, suomen kielen ortografian kehityksen, 1700-luvun kielirajan havainnoimisen ja paikallishistorian integroivaan opetukseen.

Koululaisista näyttävät varmaan erityisen vaikuttavalta niiden alueiden kartat, joilla kaksi viime vuosisataa ovat eniten muuttaneet asutuksen ja maiseman kuvaa. Varsinkin Uusimaa, rannikkoa lukuun ottamatta, näyttäytyy Kuninkaan kartaston sivuilla juuri sellaisena Seitsemän veljeksien tarinoiden metsäisenä erämaana, jossa majaan saatoivat pitää metsän pedot ja rosvot.

Kuninkaan kartasto sisältää siis Etelä-Suomen rekognosointiosaston piirustuskonttorin laatimat kartat, mutta ei lainkaan Mikkelissä toimineen pohjoisen piirustuskonttorin aluetta, joka käsitti Savon, Karjalan ja Pohjanmaan. Vahinko, koska sieltä on arvattavasti muutama kartta-ainesta 1700-luvulta niukasti. Niiden alueiden nimistöntutkimus joutuu vielä odottamaan materiaaliana.

Samoin odottaa moni lukija jatkoa Kuninkaan kartastoon.

SAARA WELIN

Tutkimuksen moninaisuutta

Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä. Toim. LEA LAITINEN, PIRKKO NUOLIJÄRVI, MIRJA SAARI. SKS. Helsinki 1991. 319 s.

Leikkauspiste on omistettu Auli Hakulille hänen täyttäessään 50 vuotta 10.3.1991. Leikkauspiste ei kuitenkaan noudata tavallisen juhla-kirjan muotoa: kirjassa ei ole Hakulisen tutkijanuran esittelyä eikä bibliografiaa. Auli Hakulinen on teoksessa läsnä toisella tapaa: artikkeleiden monipuolisuus, avoimuus ja kriittisyys kuvastavat Hakulisen omaa uraa, samoin kuin kirjassa vallitseva monikielisyys, monitieteisyys ja tieteidenvälisyys.

Kirja muodostuu lyhyistä artikkeleista (21 artikkelia). Osa artikkeleista lienee tarkoitettukin kevyiksi välähdyksiksi, muutamat pureutuvat syvemmälle ongelmiin ja kertovat näin perusteellisesta taustatutkimuksesta. Toimittajat ovat jaotelleet artikkelit kuudeksi alakokouksiksi.

Teoksen aloittaa keskusteluntutkimus. Ensimmäisessä artikkelissa PIA PURRA, LIISA RAEVAARA, EEVA-LEENA SEPPÄNEN ja LIISA TAINIO analysoivat keskustelua, jossa kaksi nuorta naista kertoo toisilleen juttuja lapsista. Kertomussikermän analysointi valaisee hyvin sitä, miten keskustelussa »jokainen vuoro on tulkin-ta siitä, mitä edellä on sanottu ja miksi», kuten kirjoituksessa todetaan. Varovais-ta oudoksuntaa kuitenkin herättävät ne sosiologiset yleistykset, joita keskustelun sisällöstä tehdään. Matka kertojasta karsijaksi ei liene näin yksiviivainen.

MARJORIE HARNESS GOODWIN tutkii amerikkalaisten mustien tyttöjen keskusteluja. Hän rajaa tutkimuksensa sellaisiin tilanteisiin, joissa tytöt käsittelevät sosiaalisessa ryhmässään vallitsevaa vääryyttä ja oikeudenmukaisuutta ja ennakoivat tulevia kiistoja – ts. keskusteluja aihepiiristä, jotka erheellisesti on mielletty ainoastaan miesten kiinnostuksen kohteiksi. Keskusteluissa esiintyvien kertomusten analysointi osoittaa myös puutteelliseksi sen näkemyksen, että kertomus on yhteenveto menneistä tapahtumista (Labov). Sen sijaan kertomus on analysoitava osana senhetkistä sosiaalista tilannetta ja interaktiota.

MARJA-LEENA SORJONEN ja JOHN HERITAGE tutkivat artikkelissaan *ja*-alkuisia kysymyksiä (*and*-prefacing) amerikkalaisessa aineistossa, joka koostuu terveydenhoitajan ja asiakkaan keskusteluista, eli konteksti on institutionaalinen. He osoittavat systemaattisen vaihtelun sellaisten kysymysten välillä, jotka alkavat *ja*-sanalla ja jotka eivät ala *ja*-sanalla. *Ja*-alkuinen kysymys esiintyy kontekstissa, jossa edeltävään kysymykseen saatu vastaus on odotuksenmukainen, »ei-ongelmia»-vastaus. *Ja*-alkuinen kysymys ilmaisee siirtymää eteenpäin implisiittisellä kysymyslistalla. Ne kysymykset, jotka eivät ala *ja*-sanalla, esiintyvät problemaattisten vastausten jälkeen ja säilyttävät edeltävän kysymys-vastaus-sekvenssin topiikin. Sorjonen ja Heritage osoittavat, että *ja*-aloitin on tietyn sosiaalisen aktiviteetin piirre eikä analyysi saavuta tyydyttäviä tuloksia, ellei siinä oteta huomioon piirteen asemaa sekventiaalisessa ja sosiaalisessa kontekstissa.

Kirjan seuraava osa on nimetty Kaksiteräiseksi kieleksi; jakson artikkelit käsittelevät puheen ja kirjoituksen syntaksia ja retoriikkaa. MARJA-LIISA HELASVUO pohdiskelee, miten aikamuodot jäsentävät kertomusta. Kertomuksen eri semanttiset jaksot voivat erottua toisistaan erilaisten aikamuotojen perusteella, esimerkiksi Helasvuon analysoiman kertomuksen orientoivassa ja evaluoivassa jaksossa keskustelijat käyttävät preesen-

siä. Juonijaksossa taas aikamuodon vaihdos imperfektistä perfektiin ja pluskvamperfektiin heijastaa tarkastelunäkökulman vaihdosta, jonka myötä päähenkilöiden asema kertomuksessa muuttuu. Lopuksi Helasvuo toteaa aikamuotojen käytön ja vaihtelun muodostavan jokaisessa kertomuksessa oman systeeminsä.

JYRKI KALLIOKOSKI analysoi lehtihaastattelua, jossa Paavo Lipponen puolustellee Outokumpu Oy:n toimia monin kielellisin keinoin. Lipponen vähättelee vastustajia, etäännyttää ja epämääräistää heidät ja toisaalta esittää Outokummun lainkuuliaisena uhrina, jota syyttä painostetaan. Kalliokoski valottaa myös Goffmanin termiä *asennonvaihto*: Lipponen vaihtaa tyyliä tarkastellessaan asioita eri näkökulmista ja yrittäessään vaikuttaa eri kohderyhmiin. Kaikkein mielenkiintoisinta on kuitenkin esille tuleva ajattelutapa, jonka mukaan tärkeintä ei ole se, mitä todella tapahtuu, vaan se mitä sanotaan, miten asiat ilmaistaan. Tätä kuvaa erinomaisesti Lipposen toteamus:

Joku voi väittää, että ne päästöt tuhoavat Pohjanlahden, mutta se on vain väite.

Todennäköisesti Lipposen haastattelussa paljastuva ajattelutapa ei ole poikkeuksellinen. Artikkelinsa lopuksi Kalliokoski toteaa: »Vallanpitäjä, joka tällä tavalla eksyy (onnistuu?) redusoimaan yhteiskunnalliset ongelmat kielenkäytön sujumisen ja sujumattomuuden ongelmiksi, on haaste kriittiselle kielentutkimukselle.» Kalliokosken artikkeli on osoitus siitä, että tähän haasteeseen kyetään vastaamaan. Kirjoitus on myös näyte hyvästä popularisoinnista. Artikkelin selkeys perustuu vankkaan asiantuntemukseen, ja juuri siksi sen voi lukea kuka tahansa kielen käytöstä kiinnostunut ja saada siitä lähtökohtia kielen tarkkailuun sekä vallankäytön kielen murentamiseen – vaikkei ammattilainen olisikaan.

Samoin TOINI RAHDUN kirjoitus ironiasta on myönteisesti populaari: alaan perehtymätöntä ei eksytetä termien vii-

dakkoon, vaan Rahtu perustaa artikkelelinsa esimerkkiin ja sen analysointiin. Tutkimus avautuu kahtaalle: toisaalta se innostaa kielen analysointiin terveen järjen avulla, toisaalta se tarkentaa ja kyseenalaistaa vallitsevia ironiateorioita. Selkeä eteneminen esimerkistä teoriaan paljastaa laajan pohjatyön ja perehtyneisyyden asiaan. Se, että teksti tulkitaan ironiseksi, ei vaadi – kuten perinteisesti on ajateltu – positiivisen kirjaimellisen tason ja negatiivisen tulkintatason vastakohtaa, vaan ironiseen tulkintaan riittää se, että kirjaimellinen taso ja tulkintataso ovat jollain tapaa ristiriidassa keskenään. Utta on ironian luokittelu referenssi- ja predikaatioironiaksi. Epäuskottavat referentiaaliset tai predikoivat ilmaukset saavat vastaanottajan tulkitsemaan tekstin ironiseksi.

Kirjan kolmas alajakso käsittelee koulua eri näkökulmista. PIRJO RANTALAISEN artikkeli oppikirjojen tiedonkäsityksestä perustuu valmisteilla olevaan lisenssiaaintityöhön. Rantalaisen aineistona on lukion maantiedon ja biologian oppikirjoja. Tutkimus repii kaikki mahdolliset iluusiot suomalaisen oppimateriaalin erinomaisuudesta. Rantalainen käsittelee vuoronperään seitsemää kriteeriä, jotka kuvaavat hyvää tiedonesitystapaa (mm. että tietojen tulee muodostaa kokonaisuuksia) ja osoittaa, ettei oppikirjoissa toteudu näistä tavoitteista yksikään. Häkellyttävä yhteys Kalliokosken artikkeliin syntyy, kun Rantalainen havainnollistaa, miten »opeteltavaksi tulee teksti eikä itse ilmiö – –. Ymmärtäminen on tekstin ymmärtämistä, ja opettajan työ on tekstin selittämistä.» Samalla tavoin kuin politiikan ongelmat redusoidaan kielenkäytön ongelmiksi, niin koulussa redusoidaan maailman ymmärtäminen oppikirjojen ymmärtämiseksi. Artikkelinsa lopuksi Rantalainen toteaa, ettei oppikirjojen tekstejä voi varsinaisesti ymmärtää tai liittää muihin teksteihin tai uusiin yhteyksiin. Mutta mikä on tällaisen irrallisen tiedon arvo? Toivotavasti Rantalaisen tutkimus tulee herättämään keskustelua.

LEENA KYTÖMÄKI tarkastelee johtopin opettamista kouluissa: miten johtoppia on opetettu ennen ja miten sitä voitaisiin tätä nykyä opettaa. Kytömäki esittelee monia opetusideoita ja toteaa päämäärän olevan oppilaan aktivoiminen kielen havainnoimiseen. – Kouluosuuden viimeinen artikkeli on MATTI LEIWON tutkimus tyttöjen ja poikien diskurssirooleista koulussa. Samoin kuin Rantalaisen työ myös Leiwon tutkimus kyseenalaistaa suomalaisen koulun oppimiskäsitykset. Leiwon mukaan nykyinen koulujärjestelmä ei arvosta sellaisia tietoja, joita oppilaat tarvitsisivat päätettyään koulunkäynnin. Jos opetus ei pyrkisi faktojen esittämiseen ja muistamiseen vaan ongelmakeskiseen keskusteluun, kouluissa syntyisi tilaa useammankaltaisille diskurssirooleille, ja tästä hyötyisivät sekä tytöt että pojat.

Kirjan neljäs alajakso »Erillisinä yhdessä» käsittelee naistutkimusta. Naistutkimukselle luonteenomaisesti osio on monitieteinen. Sosiologi MINNA SALMI esittelee tutkimustaan naisista, jotka tekevät ansiotyötään kotona. Salmi erotautuu aiemmasta samanaiheisesta tutkimuksesta kiinnittämällä huomiota naisten omiin arvoihin ja ratkaisuihin. IRMELI LAITINEN ja ANJA PIIPPO työskentelevät Naisten Terapiakeskuksessa. He pohtivat naisten välisiä suhteita: minkälaiset tekijät vaikeuttavat naisten yhteistyötä ja toisaalta miten näitä yhteistyösuhteita voi kehittää ja rikastaa. EEVA KANGASMAA-MINN kertoo artikkelissaan omasta tutkijantiestään, ideoistaan ja vastoinkäymisistään.

PIRKKO NUOLIJÄRVI selvittää, missä määrin naiset ovat osallistuneet tieteelliseen keskusteluun Virittäjässä. Yllättävää ei ole niinkään se, että vuosisadan alkupuolella naiskirjoittajia oli vähän, vaan se, että edelleenkin (1980-luvulla) kirjoituksista vain 33 % on naisten tekemiä. Nuolijärvi esittää useitakin syitä tähän. Hän myös pohtii sivullisuuden merkitystä: sivullisuus on osa tieteenalan elämys- ja kokemusmaailmaa, ja ajoittainen sivullisuus mahdollistaa prosessin

kohti uutta – mutta »olennaista on se, ettemme jää pysyvästi sivullisiksi kielen elämässä, siis omassa elämässämme.»

Kirjan viides osa keskittyy kielioppiin ja kielen rakenteeseen. PEKKA SAMMALAHTI kehittää artikkelissaan mallia, jonka avulla hän kuvaa saamen sanajärjestyksen rajoituksia.

MATI HINT kuvaa Viron itsenäisyyden ajan pyrkimystä palauttaa äänneilmauksia muotoja ja vertaa tätä epäonnistunutta hanketta sellaisiin yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin, joiden päämäärä on paluu menneisyyteen. »Suurten systeemien historialliset tilanteet ovat uusiutumattomia, ja kerran muuttuneeseen tilanteeseen ei voi palata takaisin, vaikka tarkoituksena olisi mitä ylevisin», Hint toteaa.

ANNELI KAUPPINEN tutkii artikkelissaan lapsen kielenkehitystä. Hän keskittyy ajan ja paikan ilmausten kehittymiseen. Tuloksia hän vertaa vastaavaan italialaistutkimukseen.

Viimeiseen jaksoon toimittajat ovat koonneet kirjoituksia »kielen ilmaismien suhteiden kognitiivisesta taustasta». Osion aloittaa PENTTI LEINON artikkeli sentyyppisistä kausatiivisista tilanteista, joissa ulkoinen ärsyke aiheuttaa kokijassa automaattisen reaktion (esim. *Hän haltioitui kuulemastaan.*) Näiden kausatiivisten ilmausten avulla Leino valottaa sitä, miten erityyppisiä asiointiloja ilmaistaan samankaltaisten konventionaalisten mielikuvien avulla. Esimerkeistä edetään laaja-alaisiin näkymiin: totuus-ehdoinen semantiikka ei pysty kuvaamaan kielen ja maailman välistä suhdetta, sillä »ilmaus ei edusta asiointilaa sinänsä vaan käsitteistystä, jonka puhuja on kielensä konventioiden mukaisesti tuosta asiointilasta rakentanut. — — Kielen ja maailman välissä on kielenpuhujia, jonka mieli prosessoi aistien kautta tulevat ärsykkeet: hän ei tarkastele maailmaa suoraan vaan kognitionsa lävitse.»

Leinon abstraktin esityksen jälkeen OLLI NUUTINEN loihtii lukijan eteen seikkailun. Hän vaeltaa sanojen historiaan kuin reipas retkeilijä, jäljittää *utras*-sanan kadonnutta merkitystä ja saa luki-

jankin tuntemaan aarteen löytämisen iloa, kun salaperäisen *utras* takaa paljastuu *saukko*. Samaa leikkimielisen iloista otetta tutkimukseen on kahdessa seuraavassa artikkelissa. ULF TELEMANN mieltii, miksi ilmaisu *jag älskar dig* tuntuu takertuvan kurkkuun, ja pohdiskelee syyksi sen, että ilmaisu on sisäisesti ristiriitainen: subjekti on samalla kertaa kontrolloimattoman tunteen kokija ja lupaukseen sitoutuja. JAN-OLA ÖSTMAN hahmottelee artikkelissaan, minkälaisin mentaalisiin kuvin keskustelu meidän kulttuurissamme käsitteellistetään. Östman myös arvelee, että erilaisten mallien ja toisaalta uusien vaihtoehtojen eksplikointi voi saada aikaan ideologisia muutoksia.

Teoksen päättää LEA LAITISEN tiivis artikkeli. Hän lähtee liikkeelle esittelemällä Julia Kristevan teorioita ja luo sitten tavallaan dialogin Julia Kristevan ja Auli Hakulisen ajatusten kesken. Näiden yleislinjojen jälkeen Laitinen keskittyy kielen affektiseen funktioon ja kielellisten elementtien monifunktioisuuteen.

Lea Laitinen aloittaa kirjoituksensa Kristevan kysymyksellä: mikä on kielitieteen etiikka? Itse asiassa Leikkauspiste lähestyy tätä mahdollottomalta tuntuvaa kysymystä monelta eri taholta ja luo erityyppisiä näkymiä siitä, miten kielitiede voi vastata tähän kysymykseen. Yksi vastastapa on yhteiskunnallinen; toimittajat jaottelevat jo esipuheessa, että teos lähestyy kieltä toisaalta yhteiskunnallisesta näkökulmasta, toisaalta yksilön näkökulmasta. Kalliokoski pirstoo artikkelissaan vallankäytön kieltä, Rantalainen ja Leiwo tiedonjakamisen kieltä, ja myös monessa muussa artikkelissa on yhteiskunnallinen ote. Hint toteaa omassa artikkelissaan, että »kielitieteellä keskeisenä ihmistieteenä voi myös yhteiskunnan asioissa olla paljon laajempaa kantavuutta kuin on tapana ajatella.» Yhteiskunnallinen näkökulma on väistämättä myös moraalinen näkökulma, kannanotto tapahtuvasta oikeudesta tai vääryydestä. Moraalisen otteen mahdollisuus avaa uusia näköaloja ja voimava-

Kirjallisuutta

roja kielentutkimukselle, ja tällaiselle tutkimukselle on epäilemättä sosiaalinen tilaus.

Toisenlainen vastaus kysymykseen kielitieteen etiikasta tulee esille niissä artikkeleissa, joissa pohditaan kielen, ihmisen tajunnan ja maailman suhdetta (esimerkiksi Kauppisen, Leinon ja Östmanin artikkeleissa). Tällöin kielitiede ratkoo perustavia kysymyksiä ihmisenä olemisesta.

Oivallista on myös se, että tässä kirjassa kerrankin pohditaan sitä, mitä tutkiminen merkitsee ihmiselle. Nuolijärvi toteaa, ettei »elämistä ja tutkimista voi erottaa toisistaan». Nuutinen kirjoittaa: »Ihminen haluaa tutkia: tutkimus on ihmiselle lajityypillistä toimintaa, ihmisyden toteuttamista — —. Me tutkimme koska meidät on luotu tutkiviksi.»

Leikkauspiste koostuu pienistä palaista, joista syntyy monimuotoinen kokonaisuus. Uskon, että kirjaa voi lukea myös niin, ettei kaikkea ymmärrä ja silti saada irti tietoa, ideoita, innostusta. Popularisointi olisi ilman muuta yksi haaste kielentutkimukselle. Nimenomaan humanististen tieteiden tutkijoiden tulisi kyetä kertomaan tutkimustuloksistaan muillekin kuin toisille tutkijoille — muuten tiedeyhteisö itse rajoittaa vaikutusmahdollisuuksiaan. Monissa muissa tieteissä tutkimustulokset konkretisoituvat eikä itse tutkimuksesta tarvitse kertoa ulkopuolisille; humanististen tieteiden luonne on toinen.

Leikkauspiste avaa ovia tutkimuksen maailmaan ja näyttää, millaisia mahdollisuuksia kielitieteellä on. Olisikin voinut toivoa, että Leikkauspiste olisi tietoisemmin suunnattu, ei toisille tutkijoille, vaan kaikille kielestä kiinnostuneille ja myös niille, jotka tänä teknologian aikana epäilevät humanististen tieteiden oikeutta. Tältä kannalta tuntuu oudolta valinnalta se, että tämäntyyppiseen kirjaan ovat muutamat suomalaiset tutkijat kirjoittaneet englanniksi. Mikä on tällaisen kansainvälisyyden funktio? Kansainvälisyys on keskeinen osa tieteen perusolemusta ja epäilemättä suomalaisen tie-

teen elinehto, mutta tasapainottelu suomalaisuuden ja kansainvälisyyden kesken on myös eettinen kysymys; tieteen antimia ei voi rajoittaa vain tutkijoiden pöytään.

HANNA TUPPURAINEN

Linnalönnruut asialla

Vankilaslangin sanakirja. Toimittanut LEO LIPSONEN, Valtion painatuskeskus 1990. 368 s.

Sanakirjan ilmestyminen on aina tapaus, Vankilaslangin sanakirjan ilmestyminen viime vuonna oli suorastaan mediatapaus, joka huomattiin niin lehdistössä kuin radiossa ja televisiossakin.

Vankilaslangin kirjaaja Leo Lipsonen on itse vankilan asiakkaana, alan miehenä, lähestynyt kieltä sisältäpäin: toimitusprosessissa on ollut kyse sananmukaisesti osallistuvasta havainnoinnista. Sanakirjan aineiston valtaosa perustuu vankien antamiin tietoihin, mutta Lipsonen on sanastanut myös eri-ikäistä vankien maailmaa sivuavaa kirjallisuutta; tärkeänä lähteenä on ollut Kaarina Karttusen Nykyslangin slangisanakirja. Aineisto ei ehkä ole tieteellisesti pätevä (mukana on muun muassa käännettyä kaunokirjallisuutta), mutta toimittaja korostaakin, ettei sanakirja ole tieteellinen. Ihan harrastajamainenkaan ei tekijän ote ole: Lipsonen on suomen kieltä opiskellut toimittaja.

Sanakirjaa lukiessa hämmästyttää se, että slangin seassa on virallista termistöä, kriminaalihuollon ja lakikielen sekä lääketieteen sanastoa kuten *haaste*, *jälkihuolto*, *lomarike* ja *mahahuuhtelu*. Toimittaja perustelee niiden mukanaoloa esipuheessaan sillä, että kirjasta olisi mahdollisimman paljon hyötyä ensi kertaa kiven sisään joutuneelle. Jo se antaa